
Recenzje

Reviews

Danuta Pluta-Wojciechowska, *Mowa dzieci z rozszczepem wargi i podniebienia*, Wyd. Nauk. Uniwersytetu Pedagogicznego, Kraków 2011.

*Każdy wyraz jest symbolem.
Każde zdanie jest symbolem.
Każda książka jest symbolem.*

R. Jakobson

Napisanie recenzji nierzadko oznacza zadanie trudne i wymagające determinacji. Jak bowiem na kilku stronach zawrzeć bogactwo myśli Autora, pochwałę ogromu Jego wiedzy udokumentowanej wynikami lat doświadczeń i rezultatami codziennej dobrej praktyki?! W takich okolicznościach wywód łączy się z obraniem określonej konwencji opisu katalogu poddawanych subiektywnemu oglądowi treści i stworzeniu najlepszej z możliwych punktów widzenia analizy.

Recenzowana monografia *Mowa dzieci z rozszczepem wargi i podniebienia* Danuty Pluty-Wojciechowskiej należy do takich oto dzieł. Publikacja powinna stać się obowiązkową lekturą wszystkim, którzy zajmują się zagadnieniami związanymi z opanowywaniem języka przez dziecko oraz kształtowaniem jego umiejętności porozumiewania się. Ujęcie problematyki w bogatej perspektywie opisu obszarów nabywania mowy przez dzieci z wadą rozszczepową pozwala dostrzec zagadnienia rozwijania kompetencji językowej w innej, jakże cennej perspektywie. Rozszerzanie kręgu odniesień do opisu człowieka mówiącego łączy się z ideą doskonalenia się dla kogoś i powinno być obowiązującym standardem wpisanim w zawód terapeuty, nauczyciela, lekarza.

Problem mowy dziecka dotkniętego wadą twarzoczaszki został przedstawiony z nieczęsto spotykaną erudycją i wnikliwością przez wybitną Znawczynię przedmiotu. Zainteresowania naukowo-badawcze D. Pluty-Wojciechowskiej od ponad dwudziestu lat skupiają się wokół szeroko rozumianej problematyki logopedycznej diagnozy i terapii osób z rozszczepem wargi i podniebienia. Wymiernym efektem tych zainteresowań są liczne publikacje naukowe, w tym monografie *Zaburzenia mowy u dzieci z rozszczepem podniebienia. Badania – Teoria – Praktyka* (2008) oraz *Podstawy patofonetyki mowy rozszczepowej. Dyslokacje* (2010).

Recenzowana książka, której wartość wypływa niewątpliwie z prowadzonych badań i bogatych doświadczeń zawodowych D. Pluty-Wojciechowskiej, stanowi podsumowanie dotychczasowych naukowych poszukiwań.

Problematyka pracy, zgodnie z deklaracją Autorki: „(...) podejmuje niezbadane w Polsce aspekty rozwoju mowy dzieci z rozszczepem (...). Głównym celem przeprowadzonych badań jest zatem poznanie wpływu wady rozszczepowej (a wraz z nią odmienności ontogenezy wynikających z wady) na rozwój mowy dzieci z rozszczepem od 4. miesiąca życia z perspektywy tempa, rytmu i jakości tworzonych głosek, a także rozwoju czynności pokarmowych, picia, oddychania jako ruchowej bazy mowy, jak również – w przypadku dzieci starszych – z uwzględnieniem najistotniejszych umiejętności posługiwania się językiem wymienianych przez językoznawców o orientacji kognitywnej. Takie ujęcie zagadnienia nie zostało jeszcze w lingwistyce kognitywnej podjęte w odniesie-

niu do dzieci z rozszczepem” (s. 9). W efekcie przeprowadzonych badań i analiz została zaproponowana przez D. Plutę-Wojciechowską nowa jednostka zaburzeń mowy, którą badaczka nazwała a l a l i ą rozszczepową w odróżnieniu od dyslalii rozszczepowej (s. 9 oraz podrozdz. 9.1–9.2, s. 325–340).

Monografia stanowi pierwsze tak szerokie, bogate i dogłębnie usystematyzowane interdyscyplinarne opracowanie dotyczące wady rozszczepowej w aspekcie mowy. Praktyczne doświadczenia Autorki w pracy z dziećmi z rozszczepem wargi i podniebienia oraz uzyskane wyniki badań umożliwiły nie tylko opis zaburzeń realizacji fonemów (podrozdz. 7.1–7.2, s. 250–263), ale otworzyły perspektywę na nieznany do tej pory obszar badań, prowadzony na różnych poziomach posługiwania się językiem i pozwoliły na przedstawienie różnych obliczy komunikacji, łączonych z opisem twarzy (s. 28).

D. Pluta-Wojciechowska podkreśla, że większość dotychczasowych badań dotyczących mowy dzieci z wadą rozszczepową odnosiło się do zaburzeń artykulacji i koncentrowało na występowaniu nosowania, co – jak zauważa Autorka – jest zbyt wąskim ujęciem problematyki zaburzeń mowy rozszczepowej. Zasadnym jest bowiem: „w świetle sekwencyjności rozwoju, zaangażowania wielu funkcji oraz prymarności i sekundarności pojawiających się poszczególnych elementów, a także złożoności zjawisk występujących pomiędzy różnymi czynnościami kompleksu ustno-twarzowego, które mają znaczenie dla rozwoju mowy” (s. 28), uwzględnianie szerszej perspektywy opisu.

W ujęciu Autorki wada rozszczepowa: „(...) może wpływać na rozwój dziecka, dynamizując w rozmaity sposób niektóre obszary jego funkcjonowania i modyfikując rozwój różnych obszarów życia. Specyfika wady rozszczepowej skłania do uznania, że występujące zaburzenia w przebiegu funkcji biologicznych i w rozwoju sprawności artykulacyjnej są wpisane w obraz wady i z takiej perspektywy stają się oczywiste. Ich dynamika może być jednak modyfikowana przez wczesną operację chirurgiczną skorelowaną z odpowiednio prowadzoną terapią logopedyczną” (s. 28). Ważnymi czynnikami konstytuującymi rozwój mowy rozszczepowej są wskazane przez Badaczkę wielowymiarowe przestrzenie kompleksu ustno-twarzowego, których kształtowanie się i działanie stanowi podstawę rozwoju wszelkich czynności, bowiem: „ścieżki rozwoju różnych czynności przebiegających w kompleksie ustno-twarzowym mają wspólną przestrzeń występowania” (s. 129), a zaproponowany przez Autorkę model terapii mowy dzieci z wadą rozszczepową – podbudowany doświadczeniami i rezultatami przeprowadzonych eksperymentów – obejmuje w swym zakresie wszystkie elementy kompetencji językowej.

D. Pluta-Wojciechowska przyjęła nowatorski sposób ujęcia problematyki i umiejscowiła go w kontekście interdyscyplinarnych rozważań, dzięki czemu osiągnęła holistyczne spojrzenie na występujące u dzieci z rozszczepem wargi i podniebienia zaburzenia mowy. Fenomen nabywania mowy jest zagadnieniem niezwykle złożonym i wieloaspektowym. Kompleksowe spojrzenie na zjawisko mowy dzieci z wadą rozszczepową i wypracowanie jednolitej koncepcji opisu, którą zaproponowała w swojej książce D. Pluta-Wojciechowska, zbliża przedstawioną integrującą perspektywę badawczą do założeń lingwistyki mentalnej.

Lingwistyka mentalna bowiem to językoznawstwo kognitywne w szerokim jego rozumieniu, które łączy w harmonijną i spójną ideę badawczą koncepcje formalne i kognitywne, psycho-, neuro- i socjolingwistyczne. Godny podkreślenia jest fakt, że – pozostająca zasadniczo do tej pory jedynie w naukowym opisie – lingwistyka mentalna znalazła tu swoją doskonałą i wysoce precyzyjną eksplikację. Całokształt językowego funkcjonowania dziecka z rozszczepem wargi i podniebienia został bowiem uwzględniony w odniesieniu do uwarunkowań biologicznych, psychologicznych, społecznych oraz ujęć kognitywnych i formalnych (lingwistyczne analizy w części analitycznej rozprawy).

Bogactwo podjętej problematyki znalazło swoje odzwierciedlenie w postaci jedenastu rozdziałów. Cztery pierwsze podejmują tematykę wady rozszczepowej w perspektywie ogólnego rysu zagadnienia i ujmują zaburzenia mowy u dzieci z rozszczepem wargi oraz podniebienia w kon-

tekście kognitywnego modelu języka wraz z przedstawieniem wnikliwego opisu wielofunkcyjności kompleksu ustno-twarzowego w intensyfikacji rozwoju mowy. Rozdziały – piąty, szósty, siódmy i ósmy – prezentują metodologię badań mowy dzieci z rozszczepem wargi i podniebienia oraz prezentują wyniki uzyskane na podstawie wieloaspektowych analiz. Typologia zaburzeń mowy w wypadku dzieci z wadą rozszczepową została przedstawiona w dziewiątym rozdziale. Natomiast rozdział dziesiąty obejmuje kognitywny opis dziecka z rozszczepem wargi i podniebienia. W ostatnim, jedenastym rozdziale Autorka przedstawiła model terapii mowy dzieci z wadą rozszczepową.

Należy podkreślić, że struktura poszczególnych rozdziałów ma wyraźnie wyeksponowany teoretyczny rys, który przenikają przemyślane w sensach merytorycznych polemiki i dywagacje. Ich dopełnienie stanowią nad podziw precyzyjne odwołania, które zachwycają bogactwem konotowanych treści. Rozprawa zawiera również obszerny adres bibliograficzny, aneks oraz spisy: tabel (42!) i rysunków (11) oraz jednej fotografii. Sposób prezentowania zagadnień teoretycznych jest niezwykle klarowny. Przystępny, niestroniący od trafnych metaforycznych ujęć język sprawia, że lektura jest łatwa w odbiorze nie tylko dla badaczy przedmiotu, ale także dla innych czytelników, m.in. logopedów, nauczycieli oraz rodziców dzieci, którym Autorka – ze słowami uznania i wyrazami wdzięczności – dedykuje między innymi książkę.

Wpływ wady rozszczepowej na rozwój dziecka w wielopłaszczyznowym aspekcie zagadnienia został zaprezentowany w rozdziale pierwszym. Punkt wyjścia do rozważań stanowią wstępne ujęcia dotyczące wady rozszczepowej na tle literatury przedmiotu z odautorskim podkreśleniem, że „niektóre z wymienionych problemów zostaną zasygnalizowane lub przedstawione w nowym świetle” (s. 13). D. Pluta-Wojciechowska omawia istotę, etiologię, patogenezę i systematykę wady rozszczepowej z uwzględnieniem perspektywy epidemiologicznej i ekonomicznej. Zwraca również uwagę na kwestie wielospecjalistycznego leczenia dziecka z rozszczepem i przedstawia dogłębną analizę dotyczącą różnych aspektów związanych ze skutkiem wady rozszczepowej na kształtowanie się mowy dziecka z uwzględnieniem rytmu i tempa rozwoju przed, pomiędzy i po operacjach podstawowych oraz korekcyjnych. Godna podkreślenia jest refleksja, której idea – zawiązana we wstępie do książki – dotyczy stygmatów związanych z wyglądem twarzy, zaburzeniami mowy oraz nazwą wady i łączy się z propozycją zmiany jej określenia na wada wargi i wyrostka zębodołowego, wada podniebienia (s. 15). Na szczególną uwagę zasługuje również holistyczna wizja dziecka z rozszczepem i jego rodziny. D. Pluta-Wojciechowska – nie po raz pierwszy – uwrażliwia terapeutów, specjalistów na potrzebę udzielania pomocy i wsparcia psychologicznego rodzinie, a zwłaszcza rodzicom dziecka (s. 48–49).

Wykorzystanie terminologii kognitywnej w opisie zaburzeń struktury i funkcji w wadach rozszczepowych pozwoliło Autorce przybliżyć czytelnikowi omawiane aspekty i – poprzez odniesienie ich do cech konstytutywnych pojęcia prototypu, takich jak typowość i reprezentatywność – rzeczowo opisać prototypowe dla osób z rozszczepem podniebienia pierwotnego i/lub wtórnego kategorie cech: anatomicznych (związanych z wyglądem twarzy, poziomem stanu narządu żucia oraz poziomem stanu jamy nosowej); funkcji biologicznych (dotyczących odmiennych warunków dla oddychania, przyjmowania pokarmów, picia, słyszenia i kształtowania się mowy); oraz – związanych z wymienionymi kategoriami – cech artykulacji, które obejmują istotę zaburzeń realizacji fonemów (s. 32–34) determinowaną wpływem oddziaływania zaburzeń anatomiczno-czynnościowych (s. 35–37) oraz utrudnionym rozwojem przebiegu czynności pokarmowych (s. 38–40), po opóźnienia w rozwoju mowy wraz z towarzyszącymi im niedostatkami ekspresji werbalnej (s. 41–48).

Wysoce erudycyjne rozważania o języku w ujęciach wybitnych osobistości nauki, m. in. filozofów języka, lingwistów, psychologów o proveniencji językoznawczej, otwierają drugi rozdział monografii. W perspektywie uwzględniającej splot działania, myślenia i mowy Autorka prezentuje zagadnienia związane z różnorodnym językowym odzwierciedleniem rzeczywistości. Zachwyca talent i łatwość, z jaką D. Pluta-Wojciechowska omawia złożone kwestie symboli językowych, zachę-

cając tym samym do pogłębiania zakresów omawianych treści. Autorka ukazuje niezwykle właściwości symboli językowych z perspektywy obrazowania sceny (s. 95, 98) i z żelazną konsekwencją dąży do przedstawienia założeń przyjętego paradygmatu badań teoretycznego modelu lingwistycznego opisu. Jako narzędzie poznawcze wykorzystuje Pluta-Wojciechowska kognitywną teorię prototypów, albowiem „(...) prototyp to najjaśniejszy/najlepszy przedstawiciel kategorii noszący w sobie cechy najbardziej typowe i reprezentatywne. Innymi słowy, to pewna wizytówka (forma zapisu zgodnie z D.P-W) dla innych elementów kategorii, mniej typowych i reprezentatywnych” (s. 104).

Rozdział trzeci łączy się z przedstawieniem niezwyklej drogi do głoski w wyrazie niosącym znaczenie, „drogi od krzyku do głoski w wyrazie z wyprofilowaniem znaczenia czynności biologicznych” (s. 121). Autorka opisuje drogę konstituowania się organicznej i neurofizjologicznej bazy mowy, przy wykorzystaniu kapitalnego rozwiązania, jakim jest ułożenie omawianych zagadnień w zintencjonalizowaną formę, a więc zastosowaniu tabelarycznego układu treści. Niezwykle cenny jest ów rozdział, zarówno ze względu na aparat organizacji przyswajania, jak i zakres przedstawianych treści, który łączy się z wyznaczeniem szerokiej perspektywy opisu czynności prymarnych oraz czynności sekundarnej z uwzględnieniem możliwych, bo nierzadko współwystępujących z nimi dysfunkcjami i parafunkcjami.

Czwarty rozdział odnosi się natomiast do opisu ontogenezy mowy i zagadnienia intensyfikowania rozwoju mowy w świetle założeń lingwistyki kognitywnej, łącznie ze wskazaniem sposobów stymulowania rozwoju mowy.

Rozdział piąty zapowiada gruntownie przygotowaną i rzetelnie opracowaną metodologię badań nad mową dzieci z rozszczepem wargi i podniebienia. Przyjęty przez D. Plutę-Wojciechowską sposób prowadzenia analizy pozostaje w zgodzie z postulowaną przez Stanisława Grabiasa wizją opisu sprawności interakcyjnych, których obszar stanowią: motoryka, wymowa, język, struktury pojęciowe, realizacja dialogu oraz tworzenie wypowiedzi narracyjnych (s. 218). Skrupulatnie i wyczerpująco charakteryzuje Autorka badaną populację (badaniami objęto 192 dzieci, w tym 151 dzieci stanowi populacja od 4. miesiąca do 10. roku życia z różnymi typami rozszczepów, pozostałe – 41 to dzieci bez rozszczepu). D. Pluta-Wojciechowska zgromadziła i zestawiała zebrane na podstawie materiału badawczego wyniki w rozdziałach: szóstym (*Wyniki badań rozwoju mowy i czynności prymarnych u dzieci z rozszczepem w pierwszych trzech latach życia*), siódmym (stanowiącym opis wnikliwej analizy porównawczej wybranych umiejętności posługiwania się językiem dzieci 6.–7. i 9.–10.-letnich z rozszczepem i bez rozszczepu) i ósmym (zawierającym zestawienie wyników badań cząstkowych dotyczących m.in. intensywności ekspresji werbalnej ujętej w syntetycznej formie). Autorka zaprezentowała wyczerpujące analizy, poparte statystycznymi empirycznymi wynikami badań, które obejmowały:

- poziom rozwojowy mowy od 4. miesiąca życia do 3. roku życia z uwzględnieniem oceny tempa, rytmu i jakości kluczowych etapów;
- poziom rozwoju czynności prymarnych od 4. miesiąca do 3. roku życia z uwzględnieniem oddychania, sposobu przyjmowania pokarmów i picia;
- poziom wybranych umiejętności posługiwania się językiem na podstawie zarejestrowanych wypowiedzi dzieci w 6.–7. i 9.–10. roku życia z wadą rozszczepową i bez wady rozszczepu wargi i podniebienia, które sprawdzały:
 - realizację cech parajęzykowych i płynność wypowiedzi,
 - realizację fonemów,
 - zrozumiałość mowy,
 - znajomość nazw kategorii nadrzędnych,
 - znajomość nazw elementów kategorii nadrzędnej,
 - odnajdywanie wyrazów rymujących się,
 - rozumienie metafor,

- tworzenie wypowiedzi o charakterze metaforycznym,
- tworzenie meronimii,
- definiowanie wyrażeń o niskim poziomie konkretności,
- tworzenie tekstów narracyjnych (opis i opowiadanie),
- udział w kierowanym dialogu,
- inicjowanie dialogu przez dzieci podczas badania logopedycznego,
- uczenie się i użycie nowych słów w sytuacjach eksperymentalnych, co było okazją do sprawdzenia sposobu ich uczenia się, a także wykorzystania w tworzonych wypowiedziach niektórych abstrakcyjnych schematów, jak również wystąpienia elementów twórczości językowej.

Typologia zaburzeń mowy w wypadku dzieci z wadą rozszczepową została przedstawiona w dziewiątym rozdziale, niezwykle cennym zarówno dla praktyków, rodziców dzieci dotkniętych omawianym problemem, jak i zdobywających pierwsze szlify studentów logopedii.

Natomiast dziesiąty rozdział obejmuje kognitywny opis dziecka z rozszczepem wargi i podniebienia, z wyraźnym zaakcentowaniem wielopłaszczyznowego modelowania sprawności do posługiwania się językiem. Nie wystarczy bowiem sama tylko terapia logopedyczna, ale konieczne jest zaakcentowanie różnych bazowych aspektów – w tym konstituowania się wykonawczej bazy tworzenia głosek – w codziennej drodze „przybliżania do języka” (s. 378).

W ostatnim, jedenastym rozdziale, Autorka przedstawiła model terapii mowy dzieci z wadą rozszczepową, który obejmuje w swym zakresie wszystkie elementy kompetencji językowej. Umieszczone ważne wskazówki terapeutyczne stanowią niezwykle cenny zbiór zaleceń i inspirujących rozwiązań przy tworzeniu programów logopedycznego postępowania z osobami z rozszczepem wargi oraz podniebienia, a także są nieocenionym wsparciem dla rodziców, którzy chcą pomóc własnemu dziecku.

Przedstawione w recenzowanej monografii szerokie, bogate i dogłębnie usystematyzowane interdyscyplinarne opracowanie wady rozszczepowej w aspekcie mowy wpisuje się w szereg ważnych prac logopedycznych i językoznawczych. Rozprawa stanowi z pewnością znakomite źródło inspiracji, przemyśleń i naukowych dociekań dla wszystkich profesjonalnie zajmujących się zagadnieniem mowy i języka, nieważne, czy czynią to z perspektywy medycznej, psychologicznej, lingwistycznej czy logopedycznej. Jest dziełem wieloaspektowym i stanowi rzadko spotykaną obszerną monografię zachwycającą czytelnika bogactwem myśli oraz sposobem prowadzenia naukowo-badawczego wywodu napisanego w wysokim stylu, którego walory sprawiają, że „dobrze się czyta”.

Olga Przybyła

Specjalistyczny Ośrodek Diagnostyki i Rehabilitacji
dla Młodzieży z Wadą Słuchu PZG, Katowice